

Minima en minderheden II

G. L. M. OUDE ENGBERINK

In het oktobernummer van dit tijdschrift werd aangegeven, dat het huishoudboekje van huishoudens, die op een sociaal minimuminkomen zijn aangewezen en van etnische origine zijn, bijzondere aandacht behoeft. Deze vraag om extra aandacht komt voort uit signalen, dat de betreffende huishoudens onevenredig zwaar door de economische teruggang van de laatste jaren zijn getroffen en uit de vaststelling, dat er heel weinig wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar de wijze waarop deze categorie laagstbetaalden hun bestaanszekerheid organiseren. In dit artikel gaat de auteur in op bevindingen uit de recente Minima zonder Marge-publicaties¹, die enig licht werpen op de financiële positie van de bedoelde huishoudens.

Typen huishoudens op minimumniveau

Voor een adequate bepaling van de verhouding tussen inkomens en uitgaven is het van groot belang het 'platform' te definiëren, waar inkomens en uitgaven in perceptie en gedrag werkelijkheidsgetrouw betekenis verkrijgen. Dat 'platform' is het huishouden. In de Minima-onderzoeken wordt een sociologische definitie gebruikt, die op punten afwijkt van de juridische omschrijvingen, zoals deze voor uitkeringen gelden². Naar type huishouden gemeten, vormen de 'sociale minima' geen doorsnee van de Nederlandse bevolking. Armoede in de moderne zin van het woord beklijft aan huishoudens van alleenstaanden, een-oudergezinnen, ouderen en vrouwen, vooral waar deze kenmerken in combinatie voorkomen. Minima van etnische origine concentreren zich echter in bepaalde typen huishoudens. We vinden Surinamers vooral terug als alleenstaanden en in een-oudergezinnen, terwijl Turkse en Marokkaanse huishoudens op minimumniveau vooral bestaan uit echtparen met kinderen.

In de categorie huishoudens, die de eenmalige uitkering ontvangt, zijn etnische huishoudens tenopzichte van hun aandeel in de bevolking sterk oververtegenwoordigd (20% in de minimagroep tegen ca. 5% in de bevolking). Toch lijken de 20% nog een geflatteerd beeld van de inkomenspositie van etnische groeperingen op te leveren: grote aantallen huishoudens van Turkse en Marokkaanse herkomst hebben hun recht op een eenmalige uitkering niet geëffectueerd. De etnische huishoudens, die hun recht wel hebben gehaald zijn voor ongeveer éénderde afkomstig uit Suriname, de anderen komen voornamelijk uit de landen rond de Middellandse Zee.

Inkomens

Anders dan vaak wordt gedacht kent het sociaal minimum een betrekkelijk grote variatiebreedte. Deze variatie komt tot stand op grond van leeftijd, gezinssamenstelling en uitkeringssoort, maar ook doordat soms kostwinners kans zien additionele bronnen van inkomen aan te boren of door de aanwezigheid van andere inkomensverwerwers in een huishouden.

In tabel 1 worden de gemiddelde netto maandinkomens vermeld die in het Minima-onderzoek van 1987 werden aangetroffen. Etnische huishoudens vinden we, opmerkelijk genoeg, vooral terug aan de onderkant van de 'minimum inkomensverdeling' in de kale bijstandscategorieën (alleenstaanden en een-oudergezinnen) en aan de hoge kant van deze verdeling (omvangrijke meerpersoonshuishoudens).

Woonlasten

Inkomensgegevens zijn alleen relevant in relatie met de uitgaven die men er maandelijks mee moet doen. In de verhouding tussen inkomsten en uitgaven op minimumniveau spelen de woonlasten als vaste, nauwelijks beïnvloedbare uitgaven een belangrijke rol. Niet alleen zijn de woonlasten de laatste jaren sterk gestegen en hebben aldus bijgedragen aan het koopkrachtverlies van ca. 15%,

Tabel 1. Inkomensverdeling minima naar gemiddeld netto maandinkomen.

type huishouden	gulden per maand
alleenstaanden < 65 jr.	1095
een-oudergezinnen	1531
echtp./samenwonenden < 65 jr. mk.	1699
echtp./samenwonenden ≤ 65 jr. zk.	1631
echtp./samenwonenden ≥ 65 jr.	1685
alleenstaanden ≥ 65 jr.	1115

ze zijn tevens een groter aandeel uit het maandelijks budget gaan opeisen, zodat er minder "vrij te besteden" overblijft.

De totale woonlastenquote heeft zich van 1983 tot en met 1986 bij huishoudens met een sociaal minimuminkomen ongeveer ontwikkeld zoals in tabel 2 aangegeven.

Gemiddeld betalen de in het onderzoek betrokken huishoudens 40% van hun maandinkomen (incl. éénderde deel van de eventuele kinderbijslag) aan huur, energie en heffingen. Huishoudens van etnische origine maken in hun uitgaven voor woonlasten nauwelijks of geen verschil met autochtone huishoudens: ze volgen per type huishouden hetzelfde patroon.

"Onontkoombare kosten"

Buiten de traditionele woonlasten worden in het onderzoek "onontkoombare kosten" onderscheiden, uitgaven die men gedwongen is te doen, wanneer men in een ziektesituatie verzeild raakt en daardoor extra kosten moet maken (niet-vergoede ziektekosten), zich indekt tegen risico's (premies van verzekeringen), verplicht schoolgeld moet betalen voor schoolgaande en studerende kinderen, of schulden moet aflossen.

Huishoudens van etnische origine worden vaker met niet-vergoede ziektekosten geconfronteerd dan vergelijkbare typen autochtone huishoudens. Men maakt wat minder kosten voor verplicht schoolgeld: de kinderen in etnische huishoudens zijn gemiddeld jonger dan die in autochtone huishoudens en maken minder gebruik van voortgezet onderwijs. Ook de mate van verzekering en bijgevolg de premies daarvoor liggen voor etnische huishoudens lager. Schulden vormen een verhaal apart.

Schulden

Het aangaan van direct opeisbare betalingsverplichtingen, hetzij in de vorm van gelde-

ningen, hetzij in de vorm van kopen op krediet is een geaccepteerd verschijnsel in de Nederlandse samenleving, dus ook voor huishoudens met een minimuminkomen.

In de Minima-studies worden schulden als problematisch gekarakteriseerd, wanneer aan de aflossingsverplichting niet op de afgesproken datum is voldaan. Dan ontstaat er achterstand. Ook het oplopen van betalingsachterstanden bij huurbaas en energiebedrijf wordt tot de direct opeisbare betalingsverplichtingen gerekend; deze schulden zijn eigenlijk al direct problematisch.

Van alle onderzochte huishoudens had bijna de helft zich in de schulden gestoken; eenzelfde score als in 1983, met aanwijzingen voor een stijgende tendens. Schuldeisers zijn vooral banken en financieringsmaatschappijen, sociale diensten, credietbanken, postorderbedrijven, huisbazen en energiebedrijven. Een omvangrijke categorie schuldeisers wordt gevormd door familie, vrienden, kennissen en de "winkelier op de hoek": het informele schuldencircuit, bekend uit tal van buitenlandse armoedestudies³.

Het gemiddeld uitstaande (rest-)schuldbedrag is ca. 5000 gulden; het gemiddeld maandelijks aflossingsbedrag ligt rond de 175 gulden. Van alle schuldenaren komt ruim 80% tenminste een deel van zijn aflossingsverplichtingen regelmatig na. De schulden zijn meestal opgelopen ná het jaar, dat men op het sociaal minimum is aangeland. De meeste nog uitstaande schulden dateren voor elk type huishouden van 1983 of later. Huur- en energieschulden zijn een relatief "recent" verschijnsel: ze dateren vooral van 1985 en 1986.

Huishoudens die pas kort op het minimum zijn aangeland hebben procentueel veel vaker schulden dan huishoudens die al langer op het minimum verkeren. Eenderde van alle schuldrelaties is problematisch; dat geldt voor alle typen huishoudens.

Tabel 2. Ontwikkeling woonlastenquote bij de huishoudens met een minimuminkomen.

type huishouden	quote	
	1983	1986
alleenstaanden < 65 jr.	33	45
een-oudergezinnen	30	37
echtp./samenwonenden < 65 jr. mk.	28	32
echtp./samenwonenden ≥ 65 jr. zk.	27	35
echtp./samenwonenden ≥ 65 jr.	28	33
alleenstaanden ≥ 65 jr.	37	47

Tabel 3. "Vrij besteedbare ruimte".

type huishoudens	gemiddeld saldo per maand	gemiddeld aant. pers. i.h. huish.
alleenstaanden < 65 jr. een-oudergezinnen	536	1,0
echtp./samenwonenden < 65 jr. mk.	816	2,8
echtp./samenwonenden ≤ 65 jr. zk.	899	4,1
echtp./samenwonenden ≥ 65 jr.	950	2,0
alleenstaanden ≥ 65 jr.	981	2,1
	552	1,0

Huishoudens, waar de kostwinner van etnische afkomst is, steken vaker in de schulden dan huishoudens met kostwinners, die in Nederland geboren zijn (66% tegen 42%).

De herkomst van de kostwinner speelt geen duidelijke rol met betrekking tot de hoogte van de restschuld. In het algemeen hebben huishoudens van etnische origine wel meer schuldeisers. Toch lopen zij nauwelijks vaker een achterstand in de betaling op dan vergelijkbare autochtone huishoudens.

Huishoudens van etnische herkomst staan vaker in het krijt bij familie, vrienden en kennissen, de sociale dienst, de huurbaas en het energiebedrijf, dan hun autochtone tegenhangers.

Voor wat betreft de oorzaken van verschuldiging, zijn er aanwijzingen dat het proces van immigratie inderdaad een belangrijke rol speelt: het vestigen van een bruggehoofd en gezinshereniging kosten extra geld. (Her-)inrichtingsleningen van de sociale dienst spelen een opvallende rol. Ook de culturele factor lijkt niet afwezig: de omvang van het informele schuldcircuit zou daarvoor een indicatie kunnen zijn.

Dat in de formele sfeer vooral de sociale dienst als "bank" een rol speelt hangt niet alleen samen met het feit, dat men met deze instelling een uitkeringsrelatie heeft, maar zou tevens wel eens kunnen wijzen naar de mogelijkheid, dat andere instellingen etnische minderheden als "risico"-groep ervaren.

"De vrij besteedbare ruimte"

De Minima-onderzoeken hebben voor de bepaling van de financiële mogelijkheden het begrip "vrij besteedbare ruimte" geïntroduceerd als de hoeveelheid geld die van het maandelijke gezinsinkomen overblijft na aftrek van de woonlasten en de onontkoombare uitgaven. Dit saldo is het bedrag, waarmee huishoudens hun eten en drinken, kleding en schoeisel moeten betalen, waaruit de telefoonkosten moeten komen en de uitgaven voor abonnementen, contributies en het openbaar vervoer. Hieruit moet de vrijwillige schoolbijdrage worden betaald, de kosten van recreatie worden bestreden en tenslotte gespaard voor onvoorziene omstandigheden. Deze ruimte is te meer belangrijk, omdat ze de arena vormt waar men bezuinigingsstrategieën kan uitvoeren. Het is immers het saldo van de netto-inkomsten minus de niet-beïnvloedbare uitgaven. Voor de onderzochte huishoudens is voor de verschillende typen huishoudens het saldo per maand in tabel 3 op een rij gezet.

Huishoudens van etnische origine zijn licht oververtegenwoordigd in de groep die minder dan 500 gulden per maand overhoudt om vrij te besteden. Opmerkelijk genoeg zien we tevens een oververtegenwoordiging in de saldi boven de 1000 gulden. Dit laatste is te wijten aan de relatief grote omvang van sommige huishoudens van etnische origine, waar meerdere inkomensverwerwers voor een relatief hoog netto maandinkomen in het gezin zorgen. Kortom: huishoudens van etnische origine houden zich vooral op aan de "buitenkanten" van de spreiding bij de in de tabel gepresenteerde gemiddelden.

Bezuinigingen

Bij gelijkblijvend of dalend inkomen en stijgende prijzen, vooral van de woonlasten, en bij het vaak voorkomen van schulden zijn huishoudens op het sociaal minimum gedwongen de tering naar de nering te zetten, gedwongen dus tot bezuinigingen op voeding, kleding, het gebruik van energie, recre-

Tabel 4. Bezuinigen per item in % van het totaal aantal onderzochte huishoudens.

Item	Bezuinigingsgedrag						totaal
	bezuinigt	bezuinigt altijd al	kan niet/wil niet	weet niet hoe	niet nodig	onbekend	
Voeding	58	17	14	1	9	1	100
Kleding	80	10	2	3	5	—	100
Energie	54	15	17	2	9	3	100

oor de be-
reden het
jeintrodu-
van het
lijft na af-
koombare
waarmee
leding en
t de tele-
uitgaven
sen het
vrijwillige
de kosten
tenslotte
digheden.
omdat ze
jingsstra-
mers het
is de niet-
derzochte
nde typen
in tabel 3

zijn licht
ie minder
dt om vrij
ien we te-
in de saldi
te wijten
sommige
ne, waar
or een re-
het gezin
etnische
e "buiten-
n de tabel

en en stij-
lasten, en
ulden zijn
imum ge-
te zetten,
n op voe-
gie, recre-

atieve activiteiten en sociale participatie, en tot bezuiniging door het niet vervangen van versleten of kapotte duurzame consumptie-artikelen: veelal dus op primaire levensbehoeften. In tabel 4 wordt het "bezuinigingsbeeld" voor 1986 voor enkele consumptie-items gepresenteerd.

De tabel laat zien dat huishoudens op het sociaal minimum de laatste jaren een ingrijpend bezuinigingsgedrag ten toon hebben gespreid. De limiet lijkt bereikt bij huishoudens die zeggen niet meer te kunnen of te willen bezuinigen. Deze gegevens vormen het spiegelbeeld van de erosie van de koopkracht sinds 1980.

Kijken we tenslotte naar het bezuinigingsgedrag in huishoudens van etnische origine, dan is vast te stellen, dat 62% van de etnische huishoudens op voeding bezuinigt tegen 57% van hun autochtone tegenhangers.

Voor kleding zijn de percentages 79, resp. 80%, voor energie 57 en 53%, en bij vervanging van duurzame consumptieartikelen 64 en 58%.

Conclusies

Bezien we de situatie van huishoudens van etnische origine in de categorie sociale minima, dan zou de globale conclusie moeten luiden, dat hun financiële positie door de bank genomen niet zoveel afwijkt van

autochtone huishoudens. Men zou ook kunnen concluderen dat sociale en demografische factoren hun positie binnen de categorie minima enigszins specificeren, zowel voor wat hun inkomen betreft als de problematische situaties waarmee ze worden geconfronteerd.

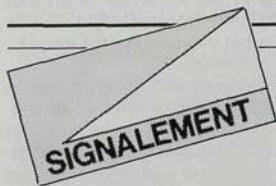
Het materiaal, waarop deze conclusies zijn gebaseerd is echter zowel inhoudelijk als in geldigheid beperkt. De genoteerde kleine verschillen, die al in dit grondwerk naar voren komen, kunnen "toppen van een ijsberg" zijn. Zij nodigen meer uit tot dieper gravend onderzoek dan tot de gedachte dat het met de etnische minderheden onder de minima "allemal wel goed zit". Op minimumniveau kan zelfs een triviaal ogende afwijking al diep ingrijpende gevolgen hebben.

Noten

1. GSD Rotterdam, Minima zonder Marge; Rotterdam, 1984.
Engbersen, G. en R. van der Veen, Moderne armoede; Leiden 1987.
Oude Engberink, G., Minima zonder Marge: de balans drie jaar later; Rotterdam 1987.
2. Zie Minima zonder Marge, 1987; p. 15.
3. Caplovitz, D., The poor pay more; Chicago, 1963, en Lewis, O., La Vida, Panther, London, 1967.

Auteur

Drs. G. L. M. Oude Engberink, Gemeentelijke Sociale Dienst Rotterdam, Postbus 1024, 3000 BA Rotterdam.

Kosten van kinderen

H. A. Pott-Buter en W. J. N. Groot, 1987. Kosten van kinderen. Te bestellen door f 16,- te storten op giro 65 55 24 v. Nederlandse Gezinsraad, Duinweg 1, Den Haag, o.v.v. titel.

In het door de Nederlandse Gezinsraad gepubliceerde rapport wordt een overzicht gegeven van de methoden van onderzoek naar de kosten van kinderen en van de voor Nederland relevante resultaten van deze onderzoeken. De onderzoekers onderscheiden: onderhoudskosten (huish. uitg.), collectieve kosten (belastingen, premies e.d. t.b.v. coll. voorz.), verzorgingskosten (waarde tijd besteed aan verzorging) en immateriële kosten. Het blijkt dat al het onderzoek naar kos-

ten van kinderen tot dusver betrekking heeft op onderhoudskosten.

De onderzoeksmethoden worden ingedeeld in een budget-, een inkomenswaarderings- en een minimum-pakketbenadering. In dit rapport wordt voor het eerst melding gemaakt van een nieuwe toepassing van geavanceerd economisch (budget) onderzoek: "de methode Biersen", waarbij een eenvoudig verband tussen de uitgaven aan voeding, kleding en schoeisel en het (netto) inkomen van de ouders wordt gevonden.

Een van de opvallende conclusies uit het rapport is, dat vrijwel al het onderzoek beperkt is gebleven tot echtparen met kinderen en over de kosten van kinderen in éénoudergezinnen vrijwel niets bekend is. Opmerkelijk is ook dat bijna altijd alleen de uitgaven aan kinderen berustend op gegevens uit budget-onderzoeken, aan de orde komen. Gemiddeld genomen bedragen de uitgaven per kind in die onderzoeken ongeveer 10-20% van de totale uitgaven. Collectieve-, verzorgings- en immateriële kosten blijven dan buiten beschouwing.

totaal

100
100
100